

פרקי אבות

מנהג ישראל תורה ללמוד מסכת פרקי אבות בכל שבתות הקיץ (מחזור וטרי סימן קמג שכן המנהג במדינות אשכנז וצרפת, רבינו אפרים הובא במדרש שמואל אבות א, א. הקדמת מהר"ל לדרך חיים). וביארו המפרשים (עיין אבודרהם סוף סדר תפלות הפסח) שהוא מפני שבימי הקיץ מתגברים על בני אדם תאוות ותענוגי העולם, ולכך נהגו ללמוד מסכת אבות בכדי להחליש כח היצר הרע, ולידע איך לבער מקרבנו את התאוות הרעות.

טעם נוסף כתבו המפרשים (אבודרהם שם), דמה שנהגו ללמוד פרקי אבות בימי ספירת העומר שהוא זמן הכנה לקבלת התורה, ועל כן לומדים מסכת אבות שהיא מסכת מדות המיישרת דרכי האדם, כיון שדרך ארץ קדמה לתורה. ומה שממשיכים ללמוד זאת אף לאחר חג השבועות, הוא משום דכיון שהתחילו בדבר טוב אין פוסקים.

וזקיני הרה"ק מביאלא בספרו דברי בינה (פרשת נצבים וילך) נתן טעם נוסף בענין מה שנהגו ישראל לסיים פרקי אבות קודם ראש השנה, דהנה הרע"ב כתב בריש מסכת אבות וז"ל: אומר אני, לפי שמסכת זו אינה מיוסדת על פירוש מצוה ממצוות התורה כשאר מסכתות שבמשנה, אלא כולה מוסרים ומדות, וחכמי אומות העולם גם כן חברו ספרים כמו שבדו מלבם בדרכי המוסר כיצד יתנהג האדם עם חבריו, לפיכך התחיל התנא במסכת זו משה קיבל תורה מסיני, לומר לך שהמדות והמוסרים שבזו המסכת לא בדו אותם חכמי המשנה מלבם, אלא אף אלו נאמרו בסיני ממי שנגלה בסיני, עכ"ד. והענין הוא, דעיקר עבודת האדם הוא לעשות כל דבר טוב מצד החלק האלקי השוכן בנפשו שמצוהו וממשיכו למדות ישרות, משום שאם יכוין דרכיו רק מצד השכל ומחמת דרך ארץ שכן הוא הראוי לעשות, אזי כאשר ישתנה לפעמים דרך העולם להתנהג בדרכים אחרות גם הוא ישנה דרכיו ומדותיו ולא ישאר בידו מאומה ח"ו, אבל באם האדם מתנהג במדות טובות וישרות מחמת ציווי הבורא יתברך, אז ודאי יהיו כל דרכי מדותיו לבנין נצחי.

**כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, שְׁנֵאֲמַר (ישעיה ס, כה) וְעַמּוֹ
כָּלם צְדִיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ נֶצֶר מִטְעֵי מַעֲשֵׂה יְדֵי
לְהַתְפָּאֵר:**

■ כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

נראה לבאר טעם לשבח באמירת משנה זו קודם הלימוד, דכאשר האדם עושה דבר מתוך ידיעה שיקבל שכר עליה, יש לו חשק רב לעשות הדבר, לכך מקדימים לאמר "יש להם חלק לעולם הבא" בכדי ליתן לאדם 'גישמאק' בעבודת המדות. (וכעין זה כתב בפרקי משה למהר"ם אלמושנינו, והובא במטה משה סימן תפו).

עוד נראה לבאר בזה, דקודם ששונים מסכת מדות איך להתנהג כראוי וכיאות, אומרים לאדם שעליו לידע כי הזמן הטוב ביותר לעבוד על המדות ולזכות לעולם הבא הוא בימי הנערות והבחורות, שאז בקל יכול לעקור מעצמו את הרגליו וטבעיו הרעים, ולקנות מדות טובות שיהיו טבע בנפשו. וכמו שפירש כ"ק אאמו"ר זי"ע מה שנאמר 'ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי', דכשהאדם הוא עדיין צעיר הוא בבחינת 'נצר מטעי' המרמז לנטיעה שניטעה זה עתה באדמה שבקל אפשר לתקן אותה שתגדל ישר, כך הוא אף לענין עבודת המדות, שהזמן הראוי לעבודה זו הוא דוקא בימי הנערות והבחורות, משום שכאשר האדם גדל אזי הוא בבחינת (דברים כ, יט) 'כי האדם עץ השדה' שהעץ כאשר הוא גדל הוא מתקשה וקשה ליישר אותו, כך הוא גם באדם שלאחר שגדל אזי בקושי רב יכול לעבוד על עצמו לשנות וליישר אורחותיו. על כן מזכירים דבר זה, לרמז שצריכים הבחורי חמד לנצל היטב את ימי הבחורות שהם מתנה טובה מאת ה', ולעבוד על עצמו בעבודת המדות.

■ כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

לכאורה התנא נותן כאן הבטחה לכל יהודי, שבאיזה מצב שהוא שרוי יהיה לו חלק לעולם הבא. וקשה, דהלא (קהלת ז, כ) "אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" והיאך יזכה לעולם הבא.

ונראה לבאר על פי מה שהקשו בספרים הקדושים (ישמח ישראל, תפארת שמואל) על הפסוק (במדבר כג, כא) "לא הביט און ביעקב", שהרי אמרו רז"ל (בבא קמא נ, א)

פרקי אבות

שכז

כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו, ואם יש בהם בישראל און איך יתכן שהקב"ה לא יביט בו. וביארו דהכונה היא דלכל יהודי יש חלק אלוקי ממעל, וכל העבירות והפגמים אינם פוגמים בחלק זה של נשמתו, והמה רק בבחינת כיסוי על הנשמה. ועל חלק נשמה זה נאמר "לא הביט און ביעקב", שבאותו חלק אלקי ממעל הנמצא בכל יהודי, אין הקב"ה רואה שום און.

ועל פי זה יש לפרש גם כאן, שלכל יהודי יהיה עולם הבא מכח החלק אלקי ממעל שנמצא בו, ועל ידי כן אפילו היהודי הפשוט ביותר יזכה לעולם הבא.

■ כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא וכו' מעשה ידי להתפאר.

זקני התולדות אדם דייק מהו הלשון 'לעולם הבא' ומדוע לא נאמר 'בעולם הבא'. ואפשר לפרש, דהנה לכל אחד מישראל יש נשמה חלק אלקי ממעל החצובה מתחת כסא הכבוד, ורוב חלקי הנשמה נמצאים בעולמות העליונים, ורק ניצוץ מנשמתו משתלשל ונמשך למטה בגוף האדם. והאדם צריך לקשר את נשמתו שבגופו עם חלק נשמתו שלמעלה, וזאת על ידי קיום מצות ומעשים טובים שהם המקשרים בין שניהם. וזהו 'כל ישראל יש להם חלק' של מצות ומעשים טובים, המקשר אותם 'לעולם הבא'.

ובזה מיושב הלשון 'יש' להם, דלכאורה היה צריך לומר 'יהיה' להם חלק לעולם הבא. רק דהכוונה כאן על חלקו של האדם בעולם הזה שהם תורה ומצוות שהם המביאים את האדם לעולם הבא. ולפי זה אפשר לבאר את הפסוק "מעשה ידי להתפאר", ש'מעשה ידיו' שהוא עושה בעולם הזה, הוא 'להתפאר' דהיינו שעל ידי זה יזכה לבוא לעולם הבא.

■ כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

הקשו המפרשים (כנה לעיתים דרוש לד) מהו הלשון 'יש להם', והלא עכשיו עדיין אין להם, והיה לו לומר לומר 'יהיה להם' חלק לעולם הבא.

ונראה לבאר, דהנה להלן איתא (לקמן פ"ה מ"ג) בא אברהם וקבל שכר כולם, וביארו המפרשים (פירוש החסיד יעב"ץ שם, הובא במדרש שמואל ג, ג) שהדבר דומה למלך שהכין סעודה גדולה לבני מדינתו והגיעו לסעודת המלך רק מחצית מהמוזמנים, וציוה המלך שאותם שהגיעו יקחו את אף את מנותיהם של חבריהם שנמנעו מלבוא.

ועל פי זה יש לפרש כאן, דזהו 'כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא', שהקב"ה הכין לכל יהודי את שכרו בעולם הבא שאם יזכה האדם יטול שכרו משלו, רק צריך לזהר שלא לקלקל, וממילא מדויק הלשון 'יש להם', דאכן לכל אחד מוכן כבר שכרו בעולם הבא אם יזכה.

עוד נראה לבאר, שישנם בחינות עולם הבא אשר איש יהודי זוכה להם עוד בעודו בחיים חיותו, בבחינת עולמך תראה בחיך (ברכות יז, א), כגון שבת שהיא מעין עולם הבא (ברכות נז, ב), ועוד הרגשים רוחניים שיהודי זוכה בהם בעולם הזה שהם מעין עולם הבא. וזהו כוונת המשנה שכל יהודי לפי השגתו ומדרגתו יש לו כבר כעת בעולם הזה חלק עולם הבא, וזוכה לאיזה הארת קדושה מעין עולם הבא.

עוד נראה לבאר, דבתיבת 'יש' מרומז מה שאמרו חז"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק ש"י עולמות (עוקצין ג, יב), ד'יש' הוא אותיות ש"י, ובני ישראל זוכים לעולם הבא בזכות הצדיקים שיש להם ש"י עולמות. וכדאיתא (בדברי בינה לך) מהסבא קדישא מראדושיין שהקשה לשם מה צריכים הצדיקים כל כך הרבה עולמות, ומה יעשו בהם. ותירץ, דהנה האנשים שנסעו להסתופף בצל הצדיקים יש בידם זכות אף לאחר פטירתם להמשיך לבוא אל רבם בגן עדן, ולכך צריכים הצדיקים לירש ש"י עולמות בכדי להכניס ולהביא לשם את כל החסידים שהסתופפו בצלם בחיים חיותם, שעבורם צריך הרבה מקום. וזהו כל ישראל 'יש' להם חלק לעולם הבא, שעל ידי הצדיקים זוכים ישראל לעולם הבא.

עוד תירץ זקני התולדות אדם, דהנה איתא בספרים הקדושים (עיין שער הגלגלים הקדמה טז, ראשית חכמה שער היראה פי"ג) שכל אדם בא לעולם לתקן איזה דבר, והנה איך יודע לאדם איזה דבר הוא צריך לתקן, אלא מצוות לא תעשה שהאדם רואה שיש לו עליה התגברות גדולה מצד היצר הרע, יהא זה סימן בידו שזהו הדבר שצריך הוא לתקן בסור מרע שלא לעשותו. וכמו כן כל אדם יש מצוה מיוחדת בעשה טוב שהיא שליחותו ותיקונו בעולם, דיש בני אדם שבכחם לעשות חסד רב, ויש בני אדם שלומדים תורה הרבה, ולכל יהודי ישנה מצוה מיוחדת שעל ידה הוא זוכה לעולם הבא, וזהו שמצינו בגמרא (שבת קיח, ב) אביך במאי הוי זהיר טפי, שלכל אחד יש מצוה מיוחדת שבה הוא צריך להיזהר ביותר, והיא המצוה שבשבילה הוא ירד לעולם הזה, לתקן ולקיים מצוה זו דייקא. וזהו 'כל ישראל יש להם חלק' בתורה ומדה טובה המביאתו 'לעולם הבא', ועליו לתקן מדה זו דוקא בכדי שעל ידה יזכה לעולם הבא.

■ כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

יש לדקדק הלשון 'חלק', ומדוע לא אמרו כל ישראל מזומנים לחיי העולם הבא (וכדמצינו בחז"ל הלשון מזומן לעולם הבא עיין כתובות קג, ב ועוד).

אכן הנה לשון מזומן שייך בדבר המונח על השולחן ומזומן לאדם שיבוא לקחתו, ואילו לשון חלק פירושו שיש לאדם חלק בדבר שמונח באיזה מקום נסתר. וזהו הרמז כאן שכל יהודי אף אם אינו זוכה לעולם הבא מיד, מכל מקום יש לו חלק לעולם הבא, היינו שיזכה לבסוף לקבל חלקו המגיעו לעולם הבא. ועל ידי שנלמד פרקי אבות ונקיימה, בודאי נזכה שיהיה חלק זה מזומן לנו.

■ כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כולם צדיקים.

נראה לבאר עפ"י מה שאמר כ"ק אאמו"ר זי"ע בשם הנועם אלימלך (פרשת בא), על הפסוק (ישעיה מ, ה) "וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר", וקשה מדוע מוזכר בפסוק דוקא שהבשר יראה את ה', שמדרגת בשר היא המדרגה התחתונה ביותר מכל המדרגות [שיש כמה מדרגות של בני אדם, אנוש, איש, בשר]. ותירץ הנועם אלימלך, שהפסוק מרמז שגם אלו שהם במדרגה נמוכה בבחינת 'בשר', כשהם 'יחדיו' דהיינו באחדות, על ידי זה זוכים לראות 'כי פי ה' דבר'.

וזה הפירוש כאן, 'ועמך' אפילו אלו שהם בבחינת עם שהוא המדרגה הנמוכה, כדאיתא בחז"ל (זוהר ח"ב מה, ב) שכל מקום שנאמר 'עם' הכוונה על הערב רב, אבל כשהם בבחינת 'כולם' דהיינו באחדות כאיש אחד, אזי הם צדיקים וזוכים לעולם הבא.

■ ועמך כולם צדיקים.

יש לדקדק דתיבת 'כולם' מיותרת לכאורה, והיה די לומר 'ועמך צדיקים'. ונראה לבאר על פי מה דאיתא במפרשים (אור החיים פקודי לט, לב) שלכאורה איך אדם יכול לקיים את כל התורה, הרי יש מצות השייכות רק לכהן ויש השייכות רק לישראל ויש מצות התלויות בארץ השייכות רק בארץ ישראל וכדומה. אלא שעל ידי שבני ישראל כולם ביחד באחדות גמור ומקיימים את המצות, אזי כל מצוה שיהודי מקיים נזקפת גם לזכות יהודי אחר [וזהו גם הענין דכל ישראל ערבים זה לזה]. ומטעם זה בעת שעושים מצוה אומרים 'לשם יחוד וכו' בשם כל ישראל', שעל ידי שעושים בשם כלל ישראל יכול כל אחד לקיים את כל התורה והמצות בשלימות.

פרק ראשון

א מֹשֶׁה קָבַל תּוֹרָה מִסִּינִי, וּמִסֶּרָה לַיהוָה. וַיְהִי־שֶׁעַ לְזִקְנִים, וְזִקְנִים לְנָבִיאִים, וְנָבִיאִים מִסֶּרָה לְאֲנָשֵׁי כְנָסֶת הַגְּדוּלָּה. הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים, הָיוּ מְתוּנִים בְּדִין, וַהֲעֲמִידוּ תַלְמִידִים חֲרִיבִת, וַעֲשׂוּ סִיג לַתּוֹרָה:

זוה הפירוש 'כל' ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שעל ידי שכל ישראל עושים מצות באחדות נמצא שמקיימים כולם את כל התרי"ג מצות וזוכים לחלק בעולם הבא, שנאמר "ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ", בעת שעמך 'כולם' באחדות יחד בבחינת בשם כל ישראל, אזי 'ירשו ארץ' זוכים לרשת עולם הבא.

■ ועמך כולם צדיקים.

איתא בנועם אלימלך (דברים), דיש עולם הנקרא 'כל ישראל', והעולם ההוא הוא שלם בלי שום פגם, כי כללות ישראל הם צדיקים, משום שכאשר מסתכלים על הכלל כולו אין מוצאים בו חסרון. וזה הטעם שאומרים 'לשם יחוד וכו' בשם כל ישראל', כי אם ח"ו פגם יהודי בעשותו איזה דבר שאינו ממצוות ה' שוב איננו יכול לעשות עוד מצוות, אך כשכולל עצמו בכללות ישראל ובהם אין פגם, אזי יכול לקיים המצוה. ובוה מפרש הנועם אלימלך שם את מה שנאמר "ועמך כולם צדיקים", שכאשר כולם באחדות ביחד אזי הם בבחינת 'צדיקים', שכללות ישראל הם צדיקים.

פרק א

■ [א] משה קבל תורה מסיני.

יש לדקדק הלשון 'מסיני', והיה לו לומר 'בסיני'. ואיתא בספרים הקדושים (תולדות יעקב יוסף קדושים, קדושת לוי לקושים אבות) ליישב, שהמשנה מרמזת בזה דמשה רבינו זכה לקבל את התורה בזכות מדת הענוה שהיתה בו, ודבר זה אנו למדים 'מהר סיני' שבזכות היותו נמוך מכל ההרים השרה עליו הקב"ה את שכינתו (סוטה ה, א). וזהו קיבל תורה 'מסיני'.

פרק ראשון

שלא

עוד נראה ליישב, דבאות מ' דתיבת 'מסיני' נרמז שבזכות הארבעים יום שהיה משה רבינו למעלה בשמים ולחם לא אכל ומים ולא שתה לכך זכה לקבל התורה.

■ ומסרה ליהושע.

נראה לפרש, שהמקבל תורה מרבו ורוצה שהתורה תתקיים בידו, צריך שיהיה לו בחינת מסירות נפש שימסור נפשו בשביל התורה, וזהו 'ומסרה' מלשון מסירות נפש.

■ והעמידו תלמידים הרבה.

איתא בספרים הקדושים (תולדות אדם חנוכה נר ה' בשם הרבי מלובלין) שהרבי צריך להמשיך לתלמידיו פרנסה בכדי שיוכלו לשבת על התורה ועל העבודה מבלי שיטרידום טרדות פרנסה. וזהו 'והעמידו' תלמידים הרבה, שיעמידו את התלמידים וידאגו לפרנסתם, על דרך מה שאמרו חז"ל (סנהדרין קי, א) ממונו של אדם שמעמידו על רגליו. [וכבר הקדימו בפירוש החסיד יעב"ץ שכתב, לא אמרו למדו תלמידים הרבה אלא העמידו, כי תעמידום על עמדם בתורה ובתעודה ותספיקו כל צרכיהם כדי שיהיו פנויים ללמוד תורה].

■ והעמידו תלמידים הרבה.

איתא בספרים הקדושים (אור המאיר שלח) שצריך להעמיד כאלה תלמידים שיהיו זמן רב תלמידים, ולא כאותם שלאחר שלומדים תורה מרוב זמן מה, מחשיבים את עצמם למדנים גדולים ומדמים בנפשם שהם כבר חכמים יותר מרובם (כלשו"ק 'זיי פארשטייען שוין בעסער פון דרבי'). ולזה כיון התנא והעמידו תלמידים 'הרבה', שיהיו הרבה זמן בבחינת תלמידים, ולא יהיו מורים את מוריהם [וכן רמז לזה בפירוש החסיד יעב"ץ דכתב, שיעמדו זמן הרבה בישיבה, ולזה לא אמר תלמידים רבים].

■ ועשו סיג לתורה.

פירשו המפרשים (מגן אבות לרשב"ץ, ויסודו מבמדבר רבה י, ח) שסיג הוא גדר, וכשם שהאדם עושה גדר סביב שדהו שלא יכנסו גנבים ושאר מזיקים המצויים לבוא לתוכה, כך צריך האדם להוסיף גדרים וסייגים לתורה, להוסיף תקנות שעל ידי כך יוכל לבוא ללמוד ולקיים את התורה, כי אם האדם אינו עושה סיג לתורה, יכולים להכנס אליה זרים לשלוט בה, ולא תוכל התורה להתקיים בידו.

וכמו שפירש כ"ק אאמו"ר זי"ע על הא דכתיב (קהלת יב, ט) 'ואיזן וחיקר', ודרשו חז"ל (עירובין כא, ב) בתחילה היתה תורה דומה לכפיפה שאין לה אונים עד שבא שלמה ועשה לה אונים, על דרך דאיתא (שבת יד, ב) שתיקן עירובין ונטילת ידים. וביאר, שמנהגי ישראל דומים לאזני וידות הכלי, שכשאדם רוצה לאחוז בכלי הריהו תופס באזני וידות הכלי ועל ידי כך הוא מגביה את כל הכלי, כך גם המנהגים שאין חיוב לעשותם אלא שנהגו כן מחמת גדר וסייג, המה נותנים כח לישראל שיאחזו בתורה.

■ הוּו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סיג לתורה.

נראה לפרש השייכות בין שלשה דברים אלו, על פי המסופר, שטרם פרוץ מלחמת העולם נתכנסו גדולי וצדיקי הדור לדון ולטכס עצה לנוכח המצב הקשה. והנה כדי להנצל מהגזרות הקשות לא החליטו שם שצריך לדבר עם אנשי שלטון או לברוח וכדומה, אלא תקנו תקנות וגדרים בדבר קיום הדת, שבזכות זה ייצאו מצרה לרווחה. וזה הפירוש 'הוּו מתונים בדין', שכאשר יש ח"ו דינים על כלל ישראל הוּו מתונים מלמצוא תחבולות להנצל, אלא השתדלו להרבות תורה ומצוות, על ידי שתעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה, ואז ממילא יתבטלו הדינים.

עוד אפשר לומר, דהנה דברים אלו אמרו אנשי כנסת הגדולה שהיו גם בזמן חורבן בית ראשון וגלות בבל. והנה בכל גלות סובלים בני ישראל צרות הרבה ורדיפות, וכשמתחילים לחקור על מה עשה ה' ככה ומה חרי האף הגדול הזה, יכולים להגיע ח"ו לכפירה ולעזיבת התורה. ולכן אמרו 'הוּו מתונים בדין', כשאתה בא לדון ולחשב חשבונו של עולם על מה עשה ה' ככה לעמו, היה מתון, וכשתדון בכך במתינות וישוב הדעת תתבונן ותראה שהוא מחמת עוונותינו הרבים, וממשיך התנא 'והעמידו תלמידים הרבה' שתלמדו אותם גם כן להיות מתונים בדין זה, ועל ידי זה 'עשו סיג לתורה' שזה יהיה הסיג שעל ידו תתקיים התורה שלא יכפרו ח"ו בה' ובתורתו.

עוד נראה לפרש על פי מעשה שהיה בימי השפת אמת שגזרו גזירה על למוד התורה, ואמר השפת אמת שגזירה זו חייבת להתבטל כי אין בכוחנו לסבול עול הגזירה הזאת, וכן הוּו שלבסוף נתבטלה הגזירה. וזהו 'הוּו מתונים בדין', שכשח"ו שולט מדת הדין על ישראל צריך להיות מתון בדין ולא לגזור גזירות שאין בישראל כח לקבלם, והטעם לכך מפני שצריך להעמיד תלמידים הרבה ולעשות סיג לתורה.

ב' שְׁמֵעוֹן הַצַּדִּיק, הָיָה מְשִׁירֵי כְּנָסֶת הַגְּדוּלָּה. הוּא הָיָה אוֹמֵר עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוּדָה וְעַל גְּמִילוּת חֲסָדִים: ג' אֲנִטִּיגָנוֹם אִישׁ סוֹכֹו, קִבֵּל מְשִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק. הוּא הָיָה אוֹמֵר אֶל תַּהֲיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשִׁמְשִׁין אֶת הָרֵב עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶם, אֲלֵא הָיוּ

■ [ב] שְׁמֵעוֹן הַצַּדִּיק וכו'.

צריך ביאור מדוע אצל התנאים הראשונים (המוזכרים במשנה זו עד משנה טז) אין מוזכרים עם שם תואר כגון רבי שְׁמֵעוֹן הַצַּדִּיק וכדו'. וכתבו לפרש (עיין הקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות ד"ה הפרק השביעי) שבתחלת ימי התנאים לא היו צריכים לומר תוארים, כי מיד כשהיו מזכירים את השם של התנאים היה נופל אימה ופחד על האדם מגודל קדושתם, ומכח הזכרת שמם לבד זכו להרגיש התעוררות, אלא שעל ידי ירידת הדורות הוצרכו להוסיף בתוארים על מנת לעורר אימה ופחד מהצדיקים בכדי שיתקבלו דבריהם.

■ היה משיירי כנסת הגדולה.

פרשו הספרים הקדושים, שהחזיק עצמו בבחינת שיריים שאינו כלום.

■ על שלשה דברים העולם עומד וכו' ועל גמילות חסדים.

העמוד של גמילות חסדים נזכר אחרון, ומרומז בזה מה שאמר הרה"ק רבי יחזקאל מקוזמיר זי"ע, על מה שאמרו חז"ל (פסחים ק"ז, ב) 'יכול יהיו חותמין בכולם תלמוד לומר והיה ברכה בכך חותמים ולא בהם' [שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו שיחתמו בו בסוף ברכת האבות]. וביאר ש'חתימה' מרמז לחתימת וסוף הגלות, ואמר הקב"ה לאברהם שבעקבתא דמשיחא יזכו בני ישראל לגאולה השלימה בזכות החסד, וזהו 'בכך חותמים', במדת החסד שהיא מידתו של אברהם אבינו בה יחתמו בני ישראל ויצאו מהגלות. וכמו שרואים באמת שנתרבה היום ברוך ה' מאד מידת החסד בכלל ישראל, ויש גמחי"ם רבים מאד לכל דבר (ס"א"ז דא ב"ה גמחי"ם פאר א יעדע זאך). ולכך מסיימת המשנה עם עמוד גמילות חסדים, לרמז שבזכות עמוד גמילות חסדים יזכו לצאת מהגלות, לכן על כל אחד ואחד להשתדל כפי יכולתו להרבות בחסד עם חבירו בין ברוחניות ובין בגשמיות.

כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְשִׁין אֶת הָרֵב שְׁלֹא עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס, וַיְהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם:

■ [ג] אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס.

פירשו בספרים הקדושים (אור תורה להמגיד ממעזריטש תהלים סב) הטעם בזה, משום שאם האדם עובד את ה' על מנת לקבל פרס, נמצא שאינו עובד את ה' אלא עובד את עצמו, ואם אינו עובד את ה' אין מגיע לו שכר כלל.

■ אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס.

הקשו המפרשים (כלי יקר ויקרא כו, יד בשם הראשונים) דלפי זה יקשה מדוע הבטיחה לנו התורה הקדושה שנקבל שכר על המעשים טובים שעשינו, כמו שנאמר "אם בחוקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ונתתי גשמיכם בעתם" וגו' (ויקרא כו, ג-ד).

ונראה ליישב, על פי מה שפירשו בספרים הקדושים (קדושת לוי כי תשא, מאור ושמש לקוטים אבות) דברי חז"ל (לקמן ד, ב) שכר מצוה מצוה, שהמצוה בעצמה היא השכר מצוה, שהשמחה הבאה על ידה היא השכר שהאדם מקבל עליה בעולם הזה. וכדאיתא על מרן האריז"ל שאמר שזכה לכל מדרגותיו ומעלותיו מכח השמחה ששמח בקיום המצות שזכה לעשות מצוה לפני המלך.

ובזה יבואר שפיר על נכון דברי המשנה, דבודאי כל ישראל יזכו לשכר על עבודתם, אולם עבודת הבורא צריכה להתקיים מתוך שמחה, ולא מתוך אונס שכופים עליו לעבוד בעבור שיקבל שכר. וזהו אלא הו' כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ששמחים בעבודת המלך, ואף שמקבלים על זה שכר, מכל מקום עיקר כוונת ומטרת עבודתם היא בעבור השמחה וההנאה היוצאת ממנה, ולא בעבור תשלום ממון ושכר.

■ על מנת לקבל פרס.

יש לדקדק מדוע נקט התנא לשון 'פרס', ולא לשון 'שכר'. ונראה לבאר, דהנה לשון פרס מורה על מתנה הניתנת חנם, ואילו לשון שכר שייך על מה שניתן בתמורה על עבודה. ובא התנא לומר שאין לעבוד את ה' בכדי ליזכות

פרק ראשון

שלה

למתנות, ואפילו לא בכדי לקבל מדריגות והארות דקדושה, אלא צריך לעבוד את ה' בתמימות מפני שכך צוה ה' לעשות מצוה זו, ועל כן נקט התנא לשון פרס.

■ אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס.

צריך ביאור לשון 'המשמשין', הרי מדובר כאן בעבדות ולא בשמוש. ואפשר לומר, דהנה מלך בשר ודם יש לו שני סוגי עבדים, הסוג אחד הם השרים שאינם עובדים עבודה קשה ואף על פי כן מקבלים שכר רב מפני שהם חשובים ובעלי חכמה, והסוג השני הם העבדים המשמשים בעבודות הפשוטות ומקבלים שכר מועט, משום שישנם הרבה עבדים וזכות הוא לעבד שזכה לשמש את המלך, לכן אין דורשים מהמלך יותר ממה שהמלך נותן להם. וזה פירוש המשנה 'אל תהיו כעבדים המשמשים על מנת לקבל פרס' דהיינו כאותם שרים המבקשים שכר, 'אלא הוו כעבדים המשמשים את המלך' בעבודה קשה וזקפים לעצמם את עצם הזכות להיותם מעבדי המלך שזה להם במקום שכר (מעין זה כתב האלשיך ויקרא ט, כד).

■ ויהי מורא שמים עליכם.

בשם כ"ק אאמו"ר זי"ע, שיהא עליכם מורא שמים גם בעת שתתעסקו בענינים הגשמיים שלכם כאכילה ושתייה, כדאיתא בשולחן ערוך סימן רל"א שיהיו כל כוונתיו לשם שמים, וזהו ויהי מורא שמים 'עליכם' על כל צרכיכם.

■ אלא הוו כעבדים וכו', ויהי מורא שמים עליכם.

יש להבין מה שייכות יש למה שמסיים בענין יראת שמים, לריש המשנה.

וביאר הבני יששכר (מאמרי חודש סיון מאמר ה אות יד) בהקדם מה דאיתא בגמרא (ברכות כח, א) רבי זירא כי הוה חליש מגירסיה הוה אזיל ויתיב אפתחא אמר כי חלפי רבנן אקום מקמיהו ואקבל אגרא. וקשה היאך עשה כן רבי זירא בכדי לקבל שכר, והרי אמרו במשנתנו שאסור לעבוד את ה' בכדי לקבל שכר. רק הנה לגבי מצוה זו דהידור פני זקן נאמר (ויקרא יט, לב) "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלוקיך אני ה'", והיינו שהשכר על הקימה מפני זקן שקנה חכמה הוא שזוכים ליראת שמים, ולשם שכר כזה מותר לעבוד.

ד יוסי בן יועזר איש צרדה, ויוסי בן יוחנן איש ירושלים, קבלו מהם. יוסי בן יועזר איש צרדה אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים, ויהי מתאבק בעפר רגליהם, ויהי שותה כצמא את דבריהם:

ולפי זה אתי שפיר הסמיכות במשנתנו, אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אבל באופן שהשכר הוא 'ויהי מורא שמים עליכם' אז מותר לעבוד על מנת כן.

[ופעם הוסיף ואמר, דיש ללמוד מדברי הבני יששכר הנזכרים, דאם כוונת השכר הוא בכדי שעל ידי זה ילמדו ויעבדו את ה' להוסיף חיילים בתורה ובמצות, מותר ליתן שכר. ובזה יש ליישב מה שנהגו ליתן מלגות ללומדי תורה, אף שלכאורה קשה ממשנתנו שאסור לעבוד את ה' בעבור קבלת שכר, אלא דבכהאי גוונא דהשכר הוא שעל ידו יוכלו ללמוד ביתר שאת ויתר עוז, וליתן חשק לתלמידים ללמוד, נחשב הדבר כשכר של יראת שמים].

■ [ד] יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם.

יש להבין מה שייכות יש בין שני דברים אלו. ואיתא (מהר"ל בדרך חיים) לבאר דהכוונה היא, שתכנים לביתך תלמידי חכמים, אך תזהר כשאתה דן לפנייהם בדבר הלכה ומדבר עמם בדברי פלפול, להחזיק עצמך כאילו אתה עפר רגליהם, כי אף שמותר לך להתפלפל ולהתווכח עמם, דכך היא דרכה של תורה זה סותר וזה בונה, מכל מקום יהיה הויכוח והפלפול בדרך זו שאתה רק בבחינת עפר רגליהם, ולא כאותם אנשים שפותחים חרצובות לשונם ומדברים בחרפות נגד גדולי התורה.

■ והוי מתאבק בעפר רגליהם.

צריך להבין מדוע נקטה המשנה לשון 'בעפר', ומה הענין להתאבק דוקא בעפר רגלי החכמים.

ונראה לבאר על פי דברי זקני בעל התולדות אדם, על מה דאיתא ברש"י (וירא) שאברהם אבינו ע"ה אמר לאורחיו שירחצו את רגליהם מפני שסבור היה שהם ערביים המשתחווים לאבק שברגליהם והקפיד שלא להכניס עבודה זרה

פרק ראשון

שלז

לביתו. וקשה איזה הגיון וסברא יש לעבודה זרה זו שאדם ישתחוה לאבק היוצא מרגליו. וביאר בזה, שהעבודה זרה היתה בזאת שסברו שכל מה שיש להם הכל בא מכח הליכתם ורדיפתם אחר הממון, וזה הוא כפירה ובחינת עבודה זרה, וזהו שאמרו שהשתחוו לאבק שברגליהם היינו שהאמינו ב'כוחי ועוצם ידי', שהכל הוא בזכות העמל והליכת רגליהם.

ועל פי זה יש לבאר דוהו מה שאמרו כאן 'והוי מתאבק בעפר רגליהם', שצריך ללמוד מהחכמים והצדיקים שכל מה שהאדם זוכה לו בממון וכיוצא בזה הוא לא בזכות כוחו ועוצם ידו, אלא הכל הוא מאתו יתברך שמו, וזה תלמד מהם שגם העפר שברגליהם המרמז לענינים של עסק ומשא ומתן שבא על ידי טירחה והליכת הרגלים, תאמין באמונה שלימה שהכל בא מהקב"ה.

■ והוי מתאבק בעפר רגליהם.

בשם כ"ק אאמו"ר זי"ע, דהנה ישנם אנשים הבאים לצדיק ואין מרגישים בכך שום תועלת, ונדמה להם שביאתם לצדיק היתה להבל ולריק, ולבם מלא טרוניא וטענה על הצדיק שלא השפיע עליהם כלל [בלשוה"ק: און זיי האבען נאך טענות אויפ'ן צדיק].

לכך בא התנא לרמז, שהצדיקים נמשלים לעפר שמכניסים בו זרע ואחר כך צומח הזרע ונהיה לפרי גדול ונחמד למאכל, כמו כן אם האדם זרע בלבו תורה ועבודה ואחר כך בא אל הצדיק, אזי מוסיף לו הצדיק קדושה וטהרה והזרע נהפך לפרי, אבל באם האדם לא יזרע כלל הרי אין מה שיצמח בו ובודאי לא יזכה לתוספת קדושה והתעלות אצל הצדיק. וזהו 'והוי מתאבק בעפר רגליהם', שהצדיקים הם כעפר זה המצמיח רק על ידי שמכניסים בו זרע.

■ והוי שותה בצמא את דבריהם.

בשם זקני בעל התולדות אדם, דהנה כאשר אדם שותה בעת שהוא צמא, אזי מחמת רוב צמאו איננו מרגיש שום טעם במים, אבל כאשר אדם אוכל תחילה ומתעורר לו צמא, יש לו הנאה וטעם בשתייתו. כך צריך האדם לעקור תחילה מעצמו את מדותיו הרעות ולהרבות בלמוד התורה, ואז כאשר הוא שותה את דברי הצדיקים והחכמים יהיה לו הנאה ותענוג מדבריהם. אבל באם ח"ו אין עושה ההכנה הראויה קודם בואו לפני הצדיק, אינו זוכה להרגיש תענוג וטעם בדברי

ה יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרוחה, ויהיו עניים בני ביתך, ואל תרפה שיחה עם האשה. באשתו אמרו, קל וחמר באשת חברו. מכאן אמרו חכמים, כל המרפה שיחה עם האשה, גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה, וסופו יורש גיהנום:

הצדיקים. וסיפר התולדות אדם, שהמגיד מקו'ניץ קודם בואו לרבו המגיד ממעזריטש למד שמונה מאות ספרי קבלה, חוץ ממה שלמד ש"ס ופוסקים.

■ [ה] ויהיו עניים בני ביתך.

בשם כ"ק אאמו"ר זי"ע, דהנה ישנם העושים מצות הכנסת אורחים כראוי, אבל האורחים אינם מרגישים כל כך 'היימיש' אצלו, ויש להם הרגשה שהמה לאנשים זרים יחשבו. ולזה אומר התנא, שמצות הכנסת אורחים היא עד כדי כך שהעניים ירגישו שהם 'בני ביתך'.

■ ויהיו עניים בני ביתך.

ביארו המפרשים (עיין מדרש שמואל), דהנה הדרך היא שהאדם אוהב את בני ביתו ונותן להם מאכלם וכל צרכיהם, וזאת מפני שהם גומלים עמו טובות תדיר, לכך הוא מכיר להם טובה על זה. והנה כאשר אדם נותן צדקה לעני זו היא טובה עבורו, כמו שאמרו חז"ל (שבת קיט, א) עשר בשביל שתתעשר, ואם כן נמצא שגם לעניים צריך ליתן הצטרפותם כמו שנותן לבני ביתו, כי גם הם עושים לו טובה שכן בזכותם יהיה לו ממון רב. וזהו 'ויהיו עניים בני ביתך', שהנהגתך עם העניים תהיה כהנהגתך עם בני ביתך.

■ ויהיו עניים בני ביתך.

יש לבאר על פי מה דאיתא (דברי ישראל, וכעין זה באלשיך) על הפסוק (בראשית מט, כ) "מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך", היינו שמדת אשר היתה שמאכלו היה לחם עם שמן בלבד, אך כאשר נתן אוכל לאחרים היה נותן מעדני מלך.

וזהו 'ויהיו עניים בני ביתך' שכלפי בני ביתך תתנהג כמנהג עניים שלא להרבות במותרות, אבל לנצרכים תתן ביד רחבה (וכיצא בזה כתב החיד"א בכיכר לאדן סי' ז).

וַיְהִי־שֶׁעַן בֶּן פְּרַחְיָה וְנִתְאִי הָאֲרֵבֶּלִי, קִבְּלוּ מֵהֶם. וַיְהִי־שֶׁעַן בֶּן פְּרַחְיָה אוֹמֵר
עֲשֵׂה לְךָ רֵב, וְקִנְיָה לְךָ חֵבֶר, וַיְהִי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת:

■ ואל תרבה שיחה עם האשה.

מעשה שהלכו יחדיו הרה"ק ר' יצחק מוורקא והרה"ק מקוצק, ובדרך הוצרכו לקנות לעצמם דבר מאכל להשיב נפשם, נכנסו לאיזה פונדק ושאלו את הפונדקאית למחיר האוכל, למשמע הסכום שנקבה התחיל ר' יצחק מוורקא להתווכח עמה שתוריד את המחיר, אמר לו הרה"ק מקוצק יצחק'ל די האסט פארגעסן א בפירוש'ע משנה (שכחת משנה מפורשת) 'ואל תרבה שיחה'.

■ ואל תרבה שיחה עם האשה.

בשם כ"ק אאמו"ר זי"ע שפירש על פי מה דאיתא בחז"ל (בבא מציעא פז, א) שהאשה עיניה צרה באורחים ורצונה למעט בנתינת מאכלים לאורחים. וזה הפירוש 'אל תרבה' הכונה כלפי מה שהאשה אומרת שלא תרבה לתת לאורחים, אל תשמע אליה, אלא תשיח עמה ותוציא מדת הצרות עין מלבה.

■ כל המרבה שיחה עם האשה וכו' ובוטל מדברי תורה.

קשה מה חידוש בכך שהוא בוטל מדברי תורה, הרי בודאי שהמדבר עם האשה הריהו מתבטל מהתורה, ומאי שנא המדבר עם איש או עם אשה, ועוד מהו לשון 'ובוטל' דנקט התנא והיה לו לומר 'ומתבטל'.

וביאר התפארת שלמה (שער קריאת שמע ד"ה ולא תתורו) כוונת המשנה, שעל ידי שהאדם מרבה בשיחה עם האשה, אזי לא זו בלבד שבעת דיבורו עמה הוא מתבטל ולא לומד, אלא נגרם לו בכך שאף לאחר מכן ואפילו בשעת למודו אינו מסוגל ללמוד כראוי, כי מחשבות רעות והרהורים רעים באים במחשבתו בעת למודו, וכן הוא גם בשאר עניני קדושה ושמירת עינים, ולכן צריך לזהר מאד שלא לילך במקומות שיש מכשולות בעינים הללו.

■ [ו] יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב.

לזקני הרה"ק בעל התולדות אדם היה נשמת רבי יהושע בן פרחיה, ונסע להסתופף בצילים של מאה ועשרים צדיקים (תפארת אבות פרק ב), לקיים דבריו שאמר

עשה לך רב. כי התנאים היו בבחינת 'הוא היה אומר', שבאותה בחינה שהיו מתוקנים בה, הוכיחו לאחרים, ועל כן קיים בעצמו הענין של עשה לך רב.

■ עשה לך רב.

יש לפרש, שתעשה את ה'לך' לרב, דהיינו שיטהר כל גופו עד שאבריו ימשיכוהו מאליהם לעבודתו יתברך.

■ עשה לך רב וקנה לך חבר.

יש להבין שינוי הלשון, מדוע לגבי הרב כתוב 'עשה', ואלו לגבי החבר כתוב 'קנה'. וביארו המפרשים (רבינו יונה, מגן אבות, רע"ב) שחבר צריך לקנות אפילו בכסף. ולכאורה טעמא בעי מדוע רב אין צריך לקנות גם כן בכסף, ומה מעלה יש לחבר יותר מאשר לרב.

ונראה לבאר בפשטות, דפעמים שלחבר יש חשיבות ומעלה יתירה על פני הרב, מפני שלא כל דבר אפשר לשאול את הרב, לכך צריך האדם שיהיה לו חבר טוב ולהשתדל ביותר אחריו ואפילו לקנותו בכסף, כדי שיוכל לדבר עמו וליתן לו עיצה ההוגנת לו היאך יתקן עצמו כראוי.

עוד יש לבאר, דהנה נקל יותר למצוא רב שיפסוק לו בדיני איסור והיתר, מאשר למצוא חבר נאמן לקיים בו מה דאיתא בצעטיל קטן מהנועם אלימלך שיש לספר בכל פעם לפני המורה לו דרך השם ואפילו לפני חבר נאמן כל המחשבות והרהורים רעים אשר הם נגד תורתנו הקדושה, ועל חבר זה נאמר במשנתנו שצריך לקנותו אפילו בכסף.

■ עשה לך רב וכו' והוי דן את כל האדם לכף זכות.

בשם כ"ק אאמו"ר זי"ע שפירש על פי דברי זקני התולדות אדם (פרשת מצורע), שהקשה מדוע היום [עוד בזמנו] אף שהצדיקים מדברים הרבה דברי תורה ומוסר מכל מקום אינם מצליחים להשפיע כל כך בדבריהם, ואילו בדורות הקודמים היו אפילו השיחות חולין של הצדיקים מעוררין ופועלים לטובה, וכמו שהיה אצל הנועם אלימלך שהיה מספר ספורי מעשיות והיו כל השומעים מתעוררים מכך, אף שלא היו אלו דברי תורה. וביאר התולדות אדם, שהטעם הוא משום שכהיום

פרק ראשון

שמוא

כאשר מגיעים לצדיק אין עושים תחילה הכנה כראוי, ועל כן אין בידם כלי הראוי לקבל דברי התוכחה, ולכך אין להם התעוררות מדברי הצדיק.

ובזה פירש אאמו"ר זי"ע 'עשה לך רב וכו' והוי דן את כל האדם לכף זכות', היינו שאם תראה שאין דברי הצדיק מעוררים אותך ואינך מרגיש אצל הצדיק התעוררות קדושה כראוי, הוי דן את כל האדם לכף זכות, היינו שלא תאמר שצדיק זה אינו צדיק גדול ועל כן אין בכוחו לעורר, אלא תתלה החסרון בך, שמה שאינך מתעורר הוא מפני שלא הכנת את עצמך כראוי, ותדון הצדיק לכף זכות.

■ עשה לך רב, וקנה לך חבר, והוי דן את כל האדם לכף זכות.

צריך ביאור מה שייכות יש בין שלשה דברים אלו. ואפשר לומר שהתנא בא ללמדנו, שאם האדם רוצה לזכות לרב או לחבר, צריך לדון את כולם לכף זכות, כי לפעמים הרב או החבר אומרים לו איזה שארפ'ע ווארט [אימרה חריפה], ואם לא ידון אותו לכף זכות לא יוכל לקבל אותו לרב או להתחבר עמו כראוי. ולכן אומר התנא עשה לך רב וקנה לך חבר, והאיך תזכה לזה הוא רק כאשר תדון אותם לכף זכות.

■ וקנה לך חבר.

בשם המהרש"א, שמרמז על הקנה שבו כותבים חדושי התורה, שכל דבר שמתחדש לך תכתבנו, ועל ידי זה תזכרנו, וזהו 'וקנה לך חבר' שכתביבת חדושי תורה יהיה לך לחבר.

■ והוי דן את כל האדם לכף זכות.

בשם החידושי הרי"ם, דהנה לכל אדם ישנם חסרונות ומעלות, ובאם אדם חפץ ללמד זכות על חברו, אל יתבונן רק ברעות שעשה עמו חברו, אלא יסתכל בכללות על כל המעלות הטובות שישנם בחבירו, ועל ידי זה בודאי ימצא עליו איזה למוד זכות, שאף שעשה לו כעת רעה זו מכל מקום עשה לו טובות הרבה אלא שכעת התגבר עליו יצרו וכיוצא בזה, ובאופן כזה בודאי ימצא בכל אדם הרבה דברים ללמד עליו זכות.

ז נתאי הארְבלי אומר הרַחק מִשְׁכַּן רַע, וְאַל תִּתְחַבֵּר לרָשָׁע, וְאַל
תִּתְיַאֵשׁ מִן הַפְּוִרְעָנוֹת:

וזהו והוי דן את 'כל האדם' לכף זכות, שכאשר תתבונן על כל האדם בכללות
על כל המעלות שיש בו, ולא תחשוב רק על המעשה הרע הזה בפרטיות, על
ידי זה בודאי תדון אותו לכף זכות.

■ [ז] הרחק משכן רע.

פירוש אפילו אם רוצה להתעסק עמו בדברים טובים, גם כן צריך להתרחק
ממנו.

■ הרחק משכן רע.

לכאורה מדוע היה צריך התנא לומר זאת, והלא כל בר דעת מתרחק לטובתו
משכניו הרעים. ונראה לומר על פי מאמרם ז"ל (ברכות ח, א) כל מי שיש לו בית
הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע. ולזה רמז התנא שצריך
להתרחק מהנהגת שכן רע שאינו בא להתפלל בבית הכנסת. (כעין זה כתב בעבודת
ישראל להלן ב, ט).

ודבר זה מצוי מאד בינינו, שאף שרובם ככולם באים להתפלל בבית הכנסת,
מכל מקום הרבה מזלזלים בשאט נפש בתפלה בצבור ואין מתפללים במנין, וגם
זה נחשב כשכן רע, וצריך כל אחד להתרחק מדבר זה הרחק כמטחוי קשת.

■ הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע.

יש לדקדק מדוע לגבי שכן רע נקט התנא בלשון 'הרחק' שצריך לעשות ממנו
הרחקה יתירה, ואלו לגבי הרשע די בכך שלא יתחבר עמו. ונראה לבאר, שהשכן
רע מכיון שהוא קרוב לביתו, אפילו אם יזהיר את ילדיו שלא להתחבר אליו אין
די בזה, כי לא ימלט שילמדו מהשכן איזה דבר רע או הנהגה רעה, ולכך צריך
להתרחק ממנו לגמרי בכדי שלא יהיה לו ולבני ביתו שום שייכות אליו כלל. אבל
מהרשע די בזה שלא יהיה עמו בהתחברות (מעין זה כתב במדרש שמואל).

ח יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח, קבלו מהם. יהודה בן טבאי
אמר אל תעש עצמך בעורכי הדין, וכשיהיו בעלי הדין עומדים
לפניך, יהיו בעיניך כרשעים. וכשנפטרים מלפניך, יהיו בעיניך
כזכאים, כשקבלו עליהם את הדין:

וכמו שהיה מעשה אצל זקני הקדוש בעל הדברי בינה מביאלא, שאחד מחסידיו
עמד לפני משפט קשה בעקבות הלשנה שהלשינו עליו והיה בסכנת גזר דין מות,
והיו צריכים לקחת עורך דין טוב שהיה אחד מגדולי הציונים. אותו עורך דין רצה
להכנס אל הדברי בינה לדון עמו בעצות ודרכים כיצד להצליח במשפט. והנה
הדברי בינה היה מגדולי הקנאים בדורו [וכמו שרואים בספריו], ועל כן חששו
החסידים שמא לא יכבד את העורך דין כראוי, ואולי אף יוכיחו בתוכחה רבה,
ובכך ימנע הלה מלהציל את החסיד. הרגיעם הדברי בינה שאל ידאגו כי הוא
ידבר עמו כראוי, וכן הוה שכאשר נכנס אליו אותו ציוני כיבדו הרבי ודבר אתו
מענינים הצריכים. ולענינינו יש ללמוד ממעשה זה כדברינו הנזכרים, שמהרשע
לא צריך להתרחק לגמרי, ופעמים שבשעת הצורך אף צריך לדבר עמו. ורק משכן
רע יש להתרחק לגמרי.

■ [ח] וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים
מלפניך יהיו בעיניך כזכאים.

יש לפרש, דהנה לאחר שבית דין פסקו את הדין, אזי ישנם בעלי דינים
המקבלים את פסק בית דין ומיד נפטרים מלפני בית דין, אולם ישנם בעלי דין
המנסים עדיין לשנות את דעתו של הדיין, ונשארים להתווכח עמו. וזהו הפירוש
במשנה, כשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך ועדיין לא קבלו את הדין יהיו בעיניך
כרשעים, אולם אם הם נפטרים מלפניך אז יהיו בעיניך כזכאים.

■ יהיו בעיניך כרשעים.

מספרים על אחד מהצדיקים שסירב להיות רב אף שהפצירו בו מאד. וביאר
טעמו, דאם יהיה רב ויבוא לפניו דין תורה, יצטרך לקיים את האמור במשנתנו
שיהיו בעלי הדין בעיניך כרשעים, והוא אינו מסכים בשום אופן שיהודים יהיו
בעיניו כרשעים ואפילו לרגע אחד.

ט שְׁמַעוֹן בֶּן שִׁמְח אָמַר הָיוּ מְרַבֵּה לַחֲקוֹר אֶת הָעֵדִים, וַהֲיוּ זֶהִיר בְּדַבָּרֶיךָ, שָׁמָּה מִתּוֹכָם יִלְמְדוּ לְשֹׁקֵר: י שְׁמַעְיָה וְאַבְטָלְיוֹן, קָבְלוּ מֵהֶם. שְׁמַעְיָה אָמַר אֶהְיֶה אֶת הַמְּלָאכָה, וְשֹׁנֵא אֶת הָרַבָּנוֹת, וְאֵל תִּתְּנוּעַ לְרִשּׁוֹת: יא אַבְטָלְיוֹן אָמַר חֲכָמִים הִזְהִירוּ בְּדַבָּרֵיכֶם, שָׁמָּה תַּחֲבוּ חֹבֶת גָּלוֹת וְתִגְלוּ לְמָקוֹם מִיָּם הָרָעִים, וַיֵּשְׁתּוּ תַּתְּלִמִּידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם וַיָּמוּתוּ, וַנִּמְצָא שָׁם שְׁמַיִם מִתְחַלְלִל:

■ [ט] הוי מרבה לחקור את העדים.

בשם כ"ק אאמו"ר זי"ע שפירש שמרומז בזה על קריאת שמע הנקראת עדות (עיין ברכות יד, ב), שצריך לחקור היטב את עדותו שאומר קריאת שמע ערב ובקר באם איננה עדות שקר, להתבונן אם מקיים מה שאומר בפיו 'ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם', שצריך לחקור ולהתבונן בעדות זו תמיד, ולהתחזק בשמירת עיניים וקדושת המחשבה.

■ [י] אהב את המלאכה ושנא את הרבנות.

בשם הרה"ק מקוצק זי"ע שהקשה הרי בני ישראל צריכים שיהיה להם רבנים להורותם את המעשה אשר יעשון, ולפי דברי המשנה לא יהיו רבנים בישראל. וביאר שאין הכוונה לשנוא את הרבנות עצמה, אלא לשנוא את הכבוד שחולקים לרב. וזהו 'אהב את המלאכה' הכוונה למלאכת הרבנות לפסוק תשובות ולמדוד את המקוה וכדומה, שאת זאת צריך הרב לאהוב, 'ושנא את הרבנות' היינו את השררה והכבוד שנותנים לרבנים, שאת אלו על הרב לשנוא מפני שעל ידם יכול לבוא לידי גאווה.

■ ואל תתודע לרשות.

נראה לפרש על פי מה שכתב הדברי בינה על המשנה (לקמן פ"ב מ"ג) הווי זהירין ברשות, שהכוונה לזהר בעניני הרשות שמותר לעשותם כגון עניני אכילה ושתיה וכדומה, שיש לכוין בהם גם כן לשם שמים. וזהו 'ואל תתודע לרשות', שלא תפנה הלב והמוח לידע מעניני הרשות ותענוגי העולם הזה.

יב הלל וְשִׁמְאִי, קָבְלוּ מֵהֶם. הֵלֵל אָמַר הָיוּ מִתְלַמְּדֵי שֶׁל אֶהְרֹן
אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמִקְרָבָן לַתּוֹרָה:

■ [יב] הוּא מִתְלַמְּדֵי שֶׁל אֶהְרֹן אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת
וּמִקְרָבָן לַתּוֹרָה.

לכאורה קשה מדוע צריך ללמוד מאהרן לעשות שלום, הרי עניני שלום כתובים
הם בתורה, "ואהבת לרעך כמוך", "ולא יהיה כקרח ועדתו".

אלא הכונה היא להמבואר בסוף המשנה 'אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות
ומקרבן לתורה', שיש ללמוד מאהרן שהדרך לקרב את הבריות לדרך התורה
איננה על ידי תוכחות ודבורים קשים, אלא על ידי שלום ואהבת רעים, ודבר זה
למדנו מאהרן שקירב את הבריות לתורה דוקא מתוך שלום ואחוה.

■ אוהב שלום ורודף שלום.

יש להבין כפל הלשון. ויש לבאר, דהנה ישנם שני אופנים שעל ידם אפשר
להשכין שלום בין בעלי מחלוקת, האחד הוא על ידי שמדברים עם שני הצדדים
המחולקים ומעוררים אותם אודות גודל האיסור להחזיק במחלוקת, וממילא באים
לעשות שלום ביניהם. והדרך השניה היא לדבר עם כל אחד מהצדדים ולפייסו
אותו שחבירו לא התכוין להכעיסו ולהקניטו, וכל מה שסבור שחבירו התכוין
לעשות לו רעה אינם אלא פרי דמיונו. אלא שבאופן השני יש חסרון, שפעמים
רבות אין לכך קיום, כגון כאשר חבירו עושה לו שוב רעה וכדומה, ואז הוא רואה
שהאמת היא שחבירו התכוין באמת להכעיסו, ומתבטל השלום ביניהם.

וזהו כוונת התנא, דאף שאהרן הכהן כל ימיו היה עושה שלום באופן השני
הנזכר, שהיה אומר לכל אחד מהצדדים שחברו התחרט ומבקש הוא לעשות עמו
שלום (וכמבואר באבות דרבי נתן פרק יב), מכל מקום היה אהרן הכהן גם 'רודף' אחר
השלום, ודאג שישאר השלום ביניהם בר קיימא.

■ רודף שלום.

לכאורה קשה מדוע צריך לרדוף אחרי השלום, וכי לא די בכך שעושים שלום.
ונראה לפרש עפ"י אמרי כ"ק אאמו"ר זי"ע על המשנה (לקמן פ"ו מ"י) ונתן לי שלום

יג הוא הִיָּה אוֹמֵר נָגִיד שָׁמָּה, אֲבָר שָׁמָּה. וְדָלָא מוֹסִיף, יָסִיף. וְדָלָא
 גִּלְיָה, קִטְלָא חֵיב. וְדֹאשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַגָּא חֵלְף: יד הוא הִיָּה אוֹמֵר אִם אֵין
 אֲנִי לִי, מִי לִי. וּבִשְׁאֲנִי לְעִצְמוֹ, מָה אֲנִי. וְאִם לֹא עֲבָשׁוּ, אִימַתִּי:

והחזרתי לו שלום, דלכאורה קשה מה הוצרכה המשנה להשמיענו בזה. וביאר,
 דאותו אדם רצה ללמדו היאך להיות רב במקומו, שעליו להיות בשלום עם כולם
 ולא להוכיח את האנשים, וזהו 'ונתן לי שלום'. אך רבי יוסי בן קיסמא אמר
 'והחזרתי לו שלום' היינו שהחזרתי לו את השלום הזה, דכזה שלום אין ברצוני
 לקבל, שכן אדרבא צריך כן להוכיח את מי שאינו מתנהג כשורה.

ובזה יש לבאר את האמור כאן, שאהרן היה לפעמים בבחינת 'רודף' את
 השלום, דהיינו שנלחם כנגד מידת השלום, שלא יהיה שלום בינו ובין הרשעים,
 אלא אדרבה הוכיחם והחזירם בתשובה.

■ [יג] ודאשתמש בתגא חלף.

איתא בארון עדות (פרשת נשא) דהכוונה היא על המשתמש בזכות אבות, ד'תגא'
 הוא כתר, והמשתמש בכתר דזכות אבות המונח עליו [דזכות אבות שהיא אינה
 זכות עצמו, דומה לכתר המונח על האדם ואיננו חלק מהאדם עצמו], וחושב
 שמפני שאביו או זקינו היו צדיקים הוא אינו צריך לעבוד את ה', טועה הוא, כי
 זכות אבות לבד אינה כלום ואין לה שום חשיבות באם אינו אוחז במעשי אבותיו
 ולא עובד את ה'. ורק אם ילך בדרכי העבודה, אז אם יש לו גם זכות אבות,
 מסייעת לו הזכות אבות לעבוד את ה' כראוי. וזהו 'דאשתמש בתגא' בכתר זכות
 אבות, 'חלף' היינו זכות זו חולפת והולכת ואין לה חשיבות.

■ [יד] אם אין אני לי מי לי.

בשם החידושי הרי"ם, דהנה כל אחד נשמתו חצובה מתחת כסא הכבוד, ויורדת
 הנשמה לעולם הזה כדי לתקן דבר מיוחד השייך לה, ובשביל תיקון זה ירדה
 הנשמה לעולם, ומלבד אדם זה אין שום אדם אחר בעולם שיכול לתקן דבר זה.
 וזה הפירוש 'אם אין אני לי' באם אני לא אתקן הדבר שבעבורו נשלחתי לעולם,
 'מי לי' מי יוכל לתקן דבר זה במקומי.

פרק ראשון

שמו

מִזֶּה שִׁמְאִי אָמַר עֲשֵׂה תוֹרָתְךָ קָבֶעַ, אָמַר מַעֲט וְעֲשֵׂה הֲרֵבָה, וְהָיוּ
מִקְבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֶכֶר פָּנִים יְפוֹת:

■ וכשאני לעצמי מה אני.

פירוש באם אני מחזיק מעצמי שאני כלום, בבחינת 'מה', ואומר 'מה אני' איך
בין א גארנישט [אני כלום], אזי 'אני' - בין איך עפעס [יש לו חשיבות].

■ ואם לא עכשיו אימתי.

בשם החדושי הרי"ם, דהנה יש המחשבים בדעתם שתחילה ירבו בשיחת דברים
בטלים ולאחר מכן יפנו ללמוד תורה. והנה אפילו לו יהא כדבריהם שאכן תיכף
ומיד אחר כך ילמדו [אף שבדרך כלל אין זה כך], אבל זמן זה שעבר עליהם בשיחה
בטילה אין הם יכולים לתקנו כי זמן זה עבר ואיננו. וזהו 'ואם לא עכשיו' הזמן של
עכשיו, 'אימתי' יהיה עוד, הרי שוב לא יחזור אותו הזמן שהתבטל בו מלימוד התורה.

■ [טו] אמור מעט ועשה הרבה.

הנה דרך העולם הוא, שיושבים יחדיו באסיפה ומטכסים עצות ומרבים בדיבורים,
אך לבסוף לא נעשה בפועל שום דבר. ומרמז התנא שטיקור החשיבות הוא לעשות
למעשה, אבל דיבורים בעלמא שאינם באים לידי מעשה אינם חשובים מאומה.
וזהו שאומר התנא 'אמור' דהיינו אמירה ודיבור, הוא רק בחינת 'מעט' שאינו שווה
כלום, 'ועשה' היינו לעשות בפועל, הוא 'הרבה' זה שווה הרבה.

■ אמור מעט ועשה הרבה.

בשם כ"ק אאמו"ר זי"ע, שכאשר ה'אמור' הוא בבחינת 'מעט', היינו הלומד
את התורה הקדושה מתוך שפלות והכנעה, אזי זוכה ל'ועשה הרבה' שיוכל לפעול
ולעשות הרבה לטובת הכלל בישועות ונחמות.

■ אמור מעט ועשה הרבה.

נראה לפרש, דאף שכאן בעולם הזה אדם אומר רק מעט, אבל למעלה עושה
דיבורו ופועל הרבה. דהנה פעמים שנופלת מחשבת יאוש באדם שאין ערך
וחשיבות למעשיו אם בתפילה ואם בתורה וכדומה, ועליו לידע כי באמת אין לנו

מִזֵּי רַבֵּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר עֲשֵׂה לְךָ רַב, וְהִסְתַּלַּק מִן הַסֶּפֶק, וְאַל תִּרְבֶּה לַעֲשׂוֹת אוֹמְדוֹת: יִי שְׁמֵעוֹן בְּנֵי אוֹמֵר כָּל יָמֵי גְדֻלָּתִי בֵּין הַחֲכָמִים, וְלֹא מִצָּאתִי לְגוֹף טוֹב מִשְׁתִּיקָה. וְלֹא הַמְדִּירֵשׁ הוּא הָעֶקֶר אֲלֵא הַמַּעֲשֵׂה, וְכָל הַמִּרְבֶּה דְּבָרִים מְבִיא חֲטָא:

שום השגה מגודל החשיבות והנחת רוח שיש לקב"ה ממעשינו, וכמו שאמרו חז"ל (זהר ח"ג ז, א) ישראל מפרנסים לאביהם שבשמים (מעין זה כתב בעבודת ישראל).

■ והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות.

נראה לבאר, דהנה אם יזכור בדעתו מעשי חבריו שפגע בו או עשה לו רעה, בודאי לא יוכל לקבלו בסבר פנים יפות, כי ינצור טינה בליבו לזה האיש. ולזה אומר התנא שצריך להסתכל על 'כל' האדם בכללות, לחשוב כמה טובות עשה עמו, ומה בכך אם פעם נגרם לך ממנו רעה, דכנגד הטובות שעשה עמך בעבור זה לבד ודאי ראוי שתקבלו בסבר פנים יפות.

■ [מז] עשה לך רב והסתלק מן הספק.

כוונת התנא הוא, שבאם תעשה לעצמך רב לשאול אותנו את השאלות המתעוררים אצלך באיזה אופן צריך לעבוד את ה' יתברך, על ידי זה תסתלק מן הספק, כי הוא יהיה לך למאיר נתיב לידע את כל המעשה אשר תעשה (וכיוצא בזה כתב בתולדות יעקב יוסף ויקרא).

■ [יז] ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה.

יש להבין מדוע אומר שהשתיקה טובה לגוף, והרי מה תועלת יש לגוף ממידת השתיקה, ולכאורה השתיקה היא תועלת לנשמה, ואם כן היה לו לומר ולא מצאתי לנשמה טוב משתיקה.

ונראה לבאר, דהנה על הפסוק (בראשית ב, ז) "ויהי האדם לנפש חיה" תרגם אונקלוס 'לרוח ממללא', ופרשו הספרים הקדושים (ערכי נחל וישלח, יטב לב תבוא בשם זקינו הישמח משה) שלכל אדם נקצב מספר דיבורים שיכול לדבר במשך ימי חייו, וכאשר יגמור האדם לדבר את סכום הדיבורים הקצובים שלו, יפטר מן העולם.

יח רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם קיים, על הדין ועל האמת ועל השלום. שנאמר (זכריה ט, טז) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם:

ולפי זה מיושב בטוב מאמר התנא ולא מצאתי 'לגוף' טוב משתיקה, שגם לגוף יש תועלת מרובה בשתיקה, בכדי שישאר הגוף בזה העולם.

■ ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה.

מעשה באחד מחסידי הרה"ק רבי יחזקאל מקוזמיר שרצה לנסוע לרבו, אך לא היה בידו די ממון לצרכי הנסיעה, מכר הלה את המדרש רבה שנתן לו חותנו ונסע לרבו, אך לאחר מכן נכנסו ספיקות בלבו אם עשה כדת בזה שמכר את המדרש. כשנכנס החסיד לרבו, פתח הרבי ואמר לו 'לא המדרש עיקר אלא המעשה', ובכך רמז לו שהנסיעה לרבי יותר חשובה מאשר ללמוד במדרש, מפני שמהרבי ילמוד את המעשה אשר יעשה.

■ וכל המרבה דברים מביא חטא.

לכאורה קשה דהיה צריך לומר וכל המרבה דברים 'חוטא', ומהו הלשון 'מביא חטא', דעל מי הוא מביא חטא.

ונראה לבאר, דהנה כאשר אדם רוצה לדבר דברים בטלים, אינו יכול לדבר לעצמו, ונצרך אנשים אחרים לדבר עמם, נמצא ד'המרבה דברים', אזי לא די שהוא חוטא לעצמו, אלא שהוא 'מביא חטא' על אנשים אחרים שעמם מדבר.

עוד נראה לפרש, על פי מאמר הבעל שם טוב על המשנה (לקמן פ"ג מ"ג) שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב ליצים. ופירש בזה, שכאשר 'שנים יושבים' ללמוד אך 'אין ביניהם דברי תורה' דהיינו שאין תלמודם עולה להם יפה, ידעו שהטעם לזה הוא משום ש'הרי זה 'מושב ליצים' שבמקום זה ישבו פעם ליצים ושוחחו בדברי ליצנות, ועל כן אי אפשר לדבר בו כעת דברי תורה, כי נשאר במקום רושם כח הדברים בטלים שדברו בו המשפיע לרעה לכל הבא למקום זה. וזהו האמור כאן 'כל המרבה דברים' שמרבה בדברים בטלים, הוא גורם שישאר רושם החטא במקום זה, ועל ידי זה 'מביא חטא' על אחרים, שגם לאחר מכן לא יוכלו ללמוד שם במקום זה.